ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

УДК 070(477)
DOI: 10.30840/2413-7065.2(83).2022.261057

ЗМОСКОВЛЕННЯ СВІДОМОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ПАРТІЙНО-РАДЯНСЬКОЇ ПРЕСИ (НА МАТЕРІАЛАХ АРХІВУ РЕДАКЦІЇ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ГАЗЕТИ «РАДЯНСЬКА БУКОВИНА». 40–50 РОКИ XX СТ.)

Микола ТИМОШИК
orcid.org/0000-0002-7011-3022
доктор філологічних наук,
професор Київського національного університету культури і мистецтв

***Анотація**. Уперше на широкому масиві архівних матеріалів предметом дослідження стала практика змосковлення комуно-радянськими ідеологами засобами преси свідомості українського населення Галичини, Північної Буковини та Закарпаття після приєднання цих областей до складу радянської України. В основу статті покладені архівні документи редакції та підшивка газети «Радянська Буковина» післявоєнної доби.*

Автор поставив за мету з'ясувати запроваджений московськими ідеологами порядок висвітлення життя трудящих Буковини, провідні ідеологічні акценти в пропагандистських статтях та інших публікаціях на сторінках головної газети краю. Окреслено систему контролю за діяльністю цієї газети з боку обкому партії та виокремлено головні змістові акценти закритих оглядів преси. Такі огляди та рішення, які за ними приймалися, розглядаються в статті як один із проявів каральних засобів для тих керівників газет та їх творчих колективів, які не дотримувалися цієї системи.

Регламентований партією порядок висвітлення на сторінках місцевої партійно-радянської преси різних сфер життя краю з точки зору панівних на ту пору комуністичних наративів. Головна сутність їх зводилася до формування громадської думки щодо одностайної підтримки трудящими цих областей політики партії і радянської держави та обґрунтування сталінської тези «жити стало краще, жити стало веселіше». Запровадження цього порядку здійснювалося шляхом публікацій підготовлених партійно-ідеологічними працівниками та викладачами катедр марксизму-ленінізму місцевих вишів пропагандистських статей. Тематику, автуру, періодичність вміщення таких публікацій на шпальтах обласної та районної преси затверджували щоквартально на засіданнях бюро обкомів партії.

Проаналізована практика кремлівських ідеологів 40–50-х років минулого століття нав'язувати населенню через пресу власну, всуціль сфальшовану, версію фактів і подій є суголосною з реаліями новітньої російсько-української війни, зосібно на тимчасово окупованих Росією територіях сходу та півдня України.

***Ключові слова:** змосковлення свідомості; кремлівські ідеологи; комуно-більшовицька влада; місцева преса; газета «Радянська Буковина»; закриті огляди преси; контроль компартії.*

© Тимошик М.

MOSKOWISATION OF CONSCIOUSNESS OF WESTERN UKRAINIAN POPULATION BY MEANS OF THE PARTY-SOVIET PRESS (BASED ON THE MATERIALS OF THE ARCHIVE OF THE CHERNIVTSI REGIONAL NEWSPAPER "SOVIET BUKOVYNA". THE 1940s–50s OF THE XX CENTURY)

Mykola TYMOSHYK
Doctor of Philological Sciences, Professor of Kyiv National University of Culture and Arts

Annotation. *For the first time, based on archival materials, the subject of the research was the practice of Moskowization of the consciousness of the Ukrainian population of Galicia, Northern Bukovyna, and Transcarpathia using the press by communist-Soviet ideologues after the accession of these regions to Soviet Ukraine. The article is based on the archival documents of the editorial office and the filing of the newspaper "Soviet Bukovyna" in the after-war time.*

The author's aim is to find out the order of elucidation of life of the workers of Bukovyna established by Moskow's ideologists, the leading ideological emphasis in propagandistic articles and other publications on the pages of the main newspaper in the region. The system of control over the activities of this newspaper by the regional committee of the party is outlined and the closed press reviews' main emphasis regarding the content is highlighted. Such reviews and decisions, which were made by them, are considered in the article as one of the manifestations of the punitive means for those heads of newspapers and their creative collectives who did not adhere to this system.

Regulated by the party order of the coverage on the pages of the local party-soviet press of different spheres of life of the region from the point of view of the ruling communist narratives at that time is described. Their main essence was to form a public opinion on the unanimous local workers' support of the party and the Soviet state and the justification of Stalin's thesis "living became better, living became more fun". The introduction of this procedure was carried out by publishing the prepared by party-ideological workers and by teachers of the Department of Marxism-Leninism of local universities propaganda articles. The topics, authorship, and frequency of publication of such publications in the columns of the regional and district press were approved quarterly at meetings of the bureau of the party's regional committees.

The analyzed practice of Kremlin ideologists of the 1940s and 1950s to impose their own, completely falsified, version of facts and events on the population is consistent with the realities of the latest Russian-Ukrainian war, especially in the Russian-occupied territories of eastern and southern Ukraine.

Keywords: *Moskowization of the consciousness; Kremlin ideologists; communist-bolshevik authorities; local press; "Soviet Bukovyna" newspaper; closed press reviews; Communist Party control.*

З приєднанням до радянської України Галичини (1939), Північної Буковини (1940) та Закарпаття (1945) керманичі комуно-більшовицької влади в Москві особливу увагу звернули на пропагандистську та ідеологічну роботу серед місцевого населення. Головною ціллю такої роботи було змосковлення його ментальності, насаджування комуно-більшовицьких наративів про споконвічну спільність долі й мети російського та українського народів. З іншого боку, проводилася низка конкретних заходів з організації господарського, побутового, культурно-освітнього життя за апробованими у перші десятиліття радянізації Великої України московськими зразками. Заводи і фабрики насильно експропріювали в попередніх власників та передавали в так звану державну власність,

насильно і прискореними темпами заганяли селян до колгоспів, у школах і вишах навчали дітей і молодь за єдиними для всіх просторів СРСР програмами і підручниками.

Особливу роль у потужній кампанії наступу більшовицької влади на щойно набутих теренах нова для українських галичан, буковинців та закарпатців влада відводила партійно-радянській пресі. Сформована ще наприкінці 20-х – на початку 30-х років й уніфікована по всьому СРСР, розгалужена її місцева мережа (заводські, міські, районні, обласні газети) активно стверджувалася й тут.

Актуалізацію означеної в заголовку цієї статті проблематики спричинила нова, цього разу широкомасштабна й особливо руйнівна за своїми наслідками, російсько-українська війна, розпочата кремлівським керівництвом 24 лютого 2022 року. Цілі цієї війни агресор озвучив від початку з нахабною відвертістю: «денацифікація», знищення всього українського в Україні, грубе насадження на тимчасово окупованих територіях «русского мира». Чітко проглядаються ті ж методи, форми і засоби досягнення поставлених цілей, якими користувалися московські завойовники України і 300, і 100, і 80, і 8 літ тому.

Тема гаряча, здебільшого порушена засобами масової інформації, але фактично ще не осмислена, не розроблена на науковому рівні. В такій постановці робиться перша спроба її втілення. Основою для дослідження цієї теми слугували нещодавно віднайдені архівні теки редакції чернівецької обласної газети «Радянська Буковина», де автор цих рядків наприкінці 70-х років минулого століття починав свою журналістську працю після закінчення факультету журналістики Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

Завдання статті:

– на основі архівних матеріалів з'ясувати запроваджений московськими ідеологами порядок висвітлення життя трудящих Буковини, провідні ідеологічні акценти в пропагандистських статтях та інших публікаціях на сторінках головної газети краю;

– окреслити систему контролю за діяльністю цієї газети з боку обкому партії та виокремити головні змістові акценти закритих оглядів преси не лише як форми контролю, а й карального засобу для керівників газет та їх творчих колективів, які не дотримувалися цієї системи;

– виявити ті чи ті спроби прояву спротиву з боку сміливців-журналістів щодо нещадного партійного пресингу журналістської діяльності.

Марксистсько-ленінські директиви для працівників пера та їхня подальша корекція

Для працівників пера нової за суттю і змістом партійно-радянської преси на західноукраїнських землях хрестоматійними ставали тези й положення класиків марксистсько-ленінської преси, яких у Великій Україні вже третє десятиліття неухильно дотримувалися радянські журналісти. Йшлося передусім про триєдине завдання такої преси – як колективного пропагандиста, агітатора й організатора.

Уперше цю формулу вивів В. Ленін у статті «З чого почати» ще 1901 року. Образно роль і значення газети тут відтворена у формі риштування, яке «ставиться навколо споруджуваної будови, намічає контури такої будівлі, полегшує стосунки між окремими будівниками,

допомагає їм розподіляти роботу і оглядати загальні результати, досягнені організованою працею» [5, с. 10]. Таким чином, ідеться про пресу як один із «приводних пасів» між партією і робітничим класом (ширше – з усім народом).

А ось ця вказівка із цитованої статті стосується не стільки самих журналістів, скільки партійних комітетів – засновників таких видань. Тут чітко й недвозначно окреслена головна суть розбудови і ствердження компартії на місцях за допомогою саме преси. Йдеться про безпосереднє керівництво нею, ідеологічне спрямування усього проблемно-тематичного спектра її публікацій, безупинний контроль за роботою журналістів, а також і про масований вплив на читачів. Дивно те, що цей фрагмент статті системно «не помічали» дослідники радянської доби: «З допомогою газети і у зв'язку з нею сама собою складатиметься постійна організація, зайнята не тільки місцевою, але й регулярною загальною роботою, що **привчає** своїх членів **уважно стежити** за політичними подіями, оцінювати їх значення та їх вплив на різні верстви населення, **виробляти доцільні способи впливу** на ці події з боку революційної партії» (виділення мої. – М. Т.) [5, с. 11].

Пізніше (листопад 1905) Ленін у своїй праці «Партійна організація і партійна література» конкретизував завдання, принципи та функції преси в тоталітарній державі, яку йому вдалося створити. Головний посил цієї праці – обґрунтування принципу обов'язковості партійності літератури. Ось ключова сентенція: «Літературна справа повинна стати частиною загальнопролетарської справи, «коліщатком і гвинтиком» одного-єдиного, великого соціал-демократичного механізму, що приводиться в рух усім свідомим авангардом всього робітничого класу. Літературна справа повинна стати складовою частиною організованої, планомірної, об'єднаної соціал-демократичної партійної роботи» [6, с. 64].

За цією тезою непомітно стояло те, що згодом набуде конкретної сумної реальності: всі газети, журнали, видавництва на широких просторах колишньої Російської імперії, що отримала назву СРСР, мусили ставати органами єдиної в країні правлячої партії – комуністичної. В іншому випадку такі видання однозначно закривалися. Поступово формувалася потужна, розгалужена за географією, масштабами поширення та мовою мережа партійно-радянської преси за всесоюзним, республіканським, обласним, районним поділом.

У цих призабутих фрагментах, які раніше на гуманітарних факультетах змушували студентів заучувати чи не напам'ять, – ключ до розуміння генези отого системно прискіпливого нагляду і контролю з боку обкомів, райкомів, первинних партійних організацій за кожним кроком радянського журналіста в цілому і номенклатурних редакційних правників зокрема.

На початковому етапі радянської журналістики (фактично до середини 30-х років XX ст.) її найактивніші представники оперували другою, агітаційною, функцією преси. В неї поступово вкладався значно ширший зміст: агітуючи в публікаціях за новий радянський лад, гостро і безпощадно викривати все те, що заважало цьому будівництву. Більше того, саме викривальна тональність публікацій бралася багатьма редакційними колективами за основу своєї діяльності.

Палким прихильником такого підходу журналістики до «літописання сучасності» був один із організаторів і керівників радянської преси, а пізніше очільник головного московського цензурного управління Сергій Інгулов.

Тут доречно звернути вагу на цього не другорядного типажа тоталітарної ідеологічної системи, завдяки якій втілювалася в життя політика правлячої партії більшовиків щодо посилюючої ролі преси у питаннях ствердження на просторах колишньої Російської імперії нового ладу. У випадку з Інгуловим маємо яскравий приклад дії на практиці відомої ленінської фрази про спромогу і право «кухарок управляти країною», як також і про право державного режиму нещадно знищувати таких «кухарок» за умов, якщо вони або «недостаралися», або «перестаралися», готуючи замовнику невгодний «борщ».

Тому про таке явище тоталітарної журналістики слід сказати окремо.

Справжнє прізвище колишнього складача миколаївської друкарні – Рейзер. Інгуловим він став після 1918 року, коли з такою підпільно кличкою перебував на партійній роботі в Миколаєві, Одесі, Харкові. З 1923 року перебрався до Москви. Злетівши сходинкою партійної кар'єри до посади керівника Бюро преси агітаційно-пропагандистського відділу ЦК РКП(б), став постійним автором низки московських газет, зосібно і «Правды». Переважна більшість його публікацій мала різко викривальний характер і писалася за принципом: чим дошкульніше, тим краще. Провідна змістова домінанта їх ось у цій цитаті: «Критика має бути послідовною! Арешти, судові розправи, суворі вироки, фізичні і моральні розстріли» [1].

На його совісті – навішуваня «розстрільних ярликів» на низку поетів-романтиків, зосібно й українських, за неправильне розуміння революційної дійсності, розгром сатиричних романів Ільфа і Петрова, зняття з роботи ряду редакторів місцевих газет за допущені на їх шпальтах і політичні, і граматичні помилки. Пропонував ліквідувати журнал «Октябрь» – «за дальнейшей ненадобностью». Був навіть автором агітаційних посібників і підручників, у яких примітивно «заземленим» способом викладалися основи марксизму-ленінізму для малограмотних партійно-більшовицьких активістів. Пізніше у журналістських і літературних колах отримав назву «штатний літературний кат».

Втім у запопадливій критиці окремих недоліків радянської системи таки перестарався, за що й потрапив у немилість до самого товариша Сталіна. Початком кінця кар'єри цього кремлівського «журналістського кухаря» можна вважати його статтю «До кореня» [2]. Тут він насмілився ширше обґрунтувати тлумачення агітаційної функції преси. Але цим не обмежився, особливо загострив увагу на тому, що «корінь» цієї функції – не стільки агітаційна, скільки викривальна робота преси як форма агітації за нове, соціалістичне, будівництво країни.

Схоже було на те, що Інгулов «перебрав міру», не отримавши добро від головного штабу партії на саме таке тлумачення однієї з головних функцій газети. Вже другого дня в тій же газеті «Правда» з'являється гостра реакція на статтю «До кореня» від товариша Сталіна (вождь держави Ленін на той час уже був безнадійно хворий, і його найближчий соратник поступово перебирав на себе всі важелі управління країною).

Вказавши на дві помилки Інгулова, друга людина в державі дає зрозуміти всім, хто причетний до роботи на ідеологічному фронті, що до критики справ у державі слід ставитися не огульно. У статті це пояснюється так: викривальна робота преси не може бути головною, це не є «коренем» її справи; **газети мають не стільки викривати, скільки підвищувати свою «організаційну роль у справі партійного і державного будівництва»** (виділення мої. – М. Т.) [12, с. 277–278]. Більше того, товариш Сталін зі сторінок головної московської газети прямо ставить питання: «Як могло статися, що один із головних працівників нашої преси проглядів це важливе питання?». І тут же застерігає інших журналістів: «…Інгулов, як видно, крім завдання розв'язати питання про пресу, ставив ще інше, побічне завдання: «уколоти» когось і почесати комусь п'яти».

Врятувало Інгулова те, що після суворого застереження Сталіна щодо писання статей свої зусилля спрямував на «строчіння» доносів на «контрреволюціонерів» і «ворогів радвлади», які нібито затесалися в ряди партії з метою підірвати монолітність її рядів. Це ж було якраз на часі наприкінці 20-х – на початку 30-х років. І цього хотів сам єдиноправний вождь країни. Втім і тут перестарався. У грудні 1937 року Інгулов був відсторонений від посади головного цензора СРСР і, за вказівкою того ж Сталіна, за кілька місяців розстріляний.

Таким був недвозначний сигнал одного з творців тоталітарної держави і такої ж журналістики в ній для тих, хто відважувався ставити в пресі «побічні завдання» наперед головних, визначених самим керманичем. І це застереження було озвучене напередодні запровадження в СРСР страшної за своїми наслідками для мільйонів ні в чому не повинних радянських громадян репресивної пори.

Навряд чи тогочасні буковинські партійні діячі та журналісти знали про ці нюанси щодо з'ясовування у верхах ролі й місця преси в соціалістичному будівництві. Але непрямі наслідки такого з'ясовування вони відчували щодня в своїй нелегкій праці творення кожного номера головної газети краю та десяти друкованих органів райкомів партії.

На згаданих вище ленінсько-сталінських працях базувалося все наступне ідеологічне підґрунтя існування й розвою радянських засобів масової інформації. Періодично доповнювані збірники на кшталт «Ленін про пресу», «КПРС про засоби масової інформації і пропаганди» видавалися масовими накладами і ставали настільними книгами для кожного редакційного працівника.

Більшість уміщених у другому збірнику постанов ЦК КПРС починалася словами: «Про серйозні недоліки в діяльності редакції…», «Про заходи щодо покращення…», «Про неправильну практику…», «Про газету…» [3].

Зазвичай появі партійних постанов у питаннях діяльності преси передували огляди підшивок конкретних газет, які періодично здійснювали спеціальні групи своєрідних цензорів із числа працівників ідеологічного фронту. Такі групи створювалися за рішенням вищестоящих партійних органів.

Наприкінці жовтня 1944 року минало перше півріччя від часу відновлення діяльності заснованої 1940 року обласної газети «Радянська Буковина». Сталося це 3 квітня 1944 року – відразу після визволення Чернівців від німців.

У київському штабі ЦК більшовицької партії прийняли рішення: пора серйозно проревізувати роботу головної газети наймолодшої в Україні області – Чернівецької – в головному питанні: як вона пропагує для трудящих краю новий соціалістичний лад та стверджує в їхніх умах комуністичну ідеологію.

Партійна процедура розгляду «газетного» питання

Розроблену в Москві процедуру розгляду на пленумі того чи того обкому партії питання про діяльність головної газети області було успішно апробовано у центрально-східній і південній частинах України ще наприкінці 20-х – на початку 30-х років. Порядок був таким. Редакція готує для обкому ґрунтовну довідку про свою діяльність відповідно до спущеної згори схеми: загальна характеристика зробленого, характеристика публікацій за авторами і змістом із питань партійного життя та пропаганди, огляд інших тем за напрямками діяльності редакційних відділів, листи в редакцію, довідка про редакційні кадри. Про пропозиції, труднощі й нерозв'язані проблеми у цій схемі не йшлося.

Одночасно готувався огляд газети не журналістами, а партійними ідеологами. Зазвичай для цього рішенням бюро обкому партії створювалася спеціальна група. До її складу залучали перевірених ідеологічних працівників із вищестоящих партійних комітетів та викладачів катедр марксизму-ленінізму або історії партії місцевих вишів. Ці огляди, як правило, були закритими, тобто лише для замовника, а не для тих, чию роботу перевіряють. З їхнім змістом ознайомлювали головного редактора газети лише напередодні засідання бюро обкому та з готовністю проєкту постанови. Досить частими були рішення із заміною керівника редакційного колективу.

Описана схема розгляду вищестоящим партійним комітетом «пресового» питання уперше була застосована у Чернівцях. Засідання бюро обкому із цього питання було заплановано на грудень 1944 року.

Незважаючи на неукомплектований штат (із штатного розкладу 17 чоловік вакантними залишалися майже половина творчих посад), хронічну плинність кадрів, брак фахівців із журналістською освітою та належними фаховими навичками, також із добрим знанням української мови, очолюваному Л. Терещенком редакційному колективу вдалося налагодити стабільний випуск газети.

На початку – кілька цифрових даних.

За цей час колектив редакції випустив у світ 144 числа газети, загальний наклад яких сягнув 1 мільйон 152 тис. примірників. Паралельно здійснювався випуск цієї газети для румунського населення радянської Буковини під назвою «Буковіна Совєтіке». Це не був повний дубляж україномовних випусків «Радянської Буковини», а лише скорочений дайджест різножанрових матеріалів. Він виходив у перші повоєнні роки румунською, а не молдавською мовою. Ці випуски мали менший формат, їх вийшло 65 чисел. Загальний наклад цього дайджесту склав за цей період близько 200 тис. примірників.

До редакції газети стало надходити більше листів. Таких було за півроку 779. Із них опубліковано на шпальтах газети 556. 122 адресатам надіслано письмову відповідь [4, с. 3].

Більше того, щономера газетні шпальти стало наповнювалися власними, а не

запозиченими з каналів ТАРС–РАТАУ матеріалами. У відсотковому відношенні обсяг таких матеріалів за перше півріччя 1944 року був понад дві третини (556 матеріалів позаштатних авторів та 221 – штатних). Тоді як матеріалів, взятих через канали ТАРС–РАТАУ, було 68, а передруків із центральних газет – 61. Звісно, це не рахуючи офіційних матеріалів, які через телеграфісток передавалися каналами радіо під грифом «літерні» й призначалися для обов'язкового оприлюднення всіма газетами СРСР [4, с. 4].

Про це й багато іншого було зазначено в двох довідках за підписом тодішнього редактора газети Л. Терещенка. Вони були подані до обкому партії заздалегідь до визначеної дати засідання. І якщо в першій наводилися здебільшого статистичні дані, то в другій подавався розгорнутий аналіз роботи колективу за всіма проблемно-тематичними й організаційними напрямками. Причому йшлося і про позитивні тенденці, і про нерозв'язані проблеми [4, с. 6].

У жовтні того ж року на стіл першому секретареві Чернівецького обкому партії був надісланий результат майже місячної роботи спеціальної пропагандистської групи. Зміст цього документа керівнику редакції не поінформували. Йому дали можливість напередодні засідання бюро обкому партії ознайомитися лише з проєктом рішення бюро. Звісно, що цей проєкт для редакції був розгромним.

Цікаво, якою була реакція керівника редакції на, без перебільшення, огульні звинувачення усього колективу, який фактично в екстремальних умовах (майже половина незаповнених вакансій штатного розкладу) докладав чималих зусиль, щоб чесно творити нову у краї газету?

Редактор, який відважився сказати «ні» і «не так»

Зазвичай на засіданнях бюро обкомів партії під час обговорення питання щодо діяльності редакції редактори мовчазно вислуховували критику, і якщо воно закінчувалося без оргвисновків (зняття з роботи редактора), а лише доганами (із занесенням або без занесення в особову партійну справу), то давали тверду обіцянку негайно виправити недоліки й не допускати їх у майбутньому. В історії цієї газети можна назвати два відомих випадки, коли її редактори з такою критикою не погоджувалися й подібних обіцянок не давали. Перший стосується цього засідання, другий за часом відноситься до застійних 70-х років минулого століття і пов'язаний з редакторством журналіста-фронтовика й відомого на ту пору в краї фейлетоніста Михайла Лазаренка.

Нині ж – про реакцію на партійну оцінку своєї діяльності та очолюваного редакційного колективу першого редактора «Радянської Буковини» повоєнної пори Л. Терещенка. Завдяки збереженому архівному документу маємо рідкісну можливість перенестися в атмосферу, яка панувала в середовищі тодішньої керівної ланки журналістів. Зосібно тих особистостей, покликання, таланти і долі яких сповна залежали від примх, амбіцій, рівня знань, культури обтяжених безроздільною владою партійних бонз. Більше того, за уважного читання цього документа можна відчути і внутрішній стан автора у момент створення цього специфічного жанру партійної журналістики – службової записки-пояснення, його характер, ставлення до критики і здатність (чи нездатність) відстоювати інтереси колективу та власну позицію.

Йдеться про викладені редактором на семи сторінках машинопису думки відразу після прочитання проєкту рішення бюро обкому, зробленого на основі двох закритих довідок про роботу редакції. Документ цей виконаний російською мовою, бо саме так здійснювалося тоді ділове листування з цією установою усіх залежних від неї не лише партійних, а й радянських, комсомольських, громадських установ і організацій. В архіві він зазначається під назвою «Декілька зауваг до проекту резолюції з доповіді про роботу редакції газети "Радянська Буковина"».

Найперше впадає в очі сміливість і відвертість цього журналіста, який починає свою записку саме з такого посилу: «Мені як редакторові газети зовсім невідомо, хто з товаришів і коли обслідував та перевіряв роботу газети. Зі мною з питань газети: її змісту, організації праці в апараті редакції, з питань кадрів редакційних працівників, їхньої кваліфікації, характеристики їхньої роботи, ніхто з апарату обкому КП(б)У, в тому числі і відділу агітації та пропаганди, не говорив. Ніхто не вів бесіди і з моїм заступником т. Яценком» [7, с. 3].

Далі редактор відважується висловити своє власне, скрупульозно обґрунтоване, розуміння цієї справи. Він виходив з того, що будь-якій людині, яка бодай трохи тямить і в апаратній роботі, і в роботі творчого колективу редакції, цілковито зрозумілим є факт, що таке важливе питання на бюро обкому, як робота редакції газети, у принципі не можна готувати без спілкування із редакційними працівниками, принаймні без відвідування членами пропагандистської групи самої редакції. Йдеться про те, щоб після розмови з редактором зібрати колектив, довідатися про його думку про стан справ, недоліки та труднощі, а також шляхи, які могли б сприяти поліпшенню роботи редакції. Якщо ж питання на бюро готувалося лише на основі аналізу газетної підшивки (а так воно сталося в цьому випадку), то така довідка, без сумніву, виглядатиме вкрай поверховою і далекою від об'єктивності. Адже зігнорована можливість встановити істинний стан справ глибоко і всебічно.

Ще одна незрозуміла обставина, на яку Л. Терещенко звертає увагу членів бюро. Товариші, які готували питання, чомусь взяли із семимісячного періоду випуску газети лише один короткий часовий відтинок – від 1 червня по 15 серпня. Чи ж можна із цього півторамісячного часу, на який випав найбільший приплив до редакції офіційних матеріалів каналами ТАРС–РАТАУ, відтворити реальну картину стану справ? Чи можна на цьому будувати суцільну критику? Звісно, ні, переконливо твердить автор і тут же аргументує думку: навіть за цей період товариші перевіряльники надали обкомові цілковито неправдиві статистичні дані, не кажучи вже про фактологічні.

І з усією рішучістю до кінця бути правдивим редактор відважується доводити ті неточності й перекоси за пунктами у тій послідовності, у якій вони викладені в проєкті резолюції.

Для зручності зрозуміння суті проблеми, візуального порівняння різнобою між викладеними фактами у створеній резолюції на основі довідок двох спеціально створених комісій та поясненні редактора газети доцільно викласти це у формі таблиці, де в лівій колонці вибрати головне з критичних зауважень перевіряльників, а праворуч – аргументи редактора щодо суті зауважень.

№ п. р.	Твердження в резолюції бюро обкому партії	Заперечні аргументи редактора газети
2	Газета обмежилася лише закликами і систематично не висвітлювала ділових відзивів на них, не показувала кращих зразків роботи.	Це не зовсім так. Лист селян села Киселів, лист робітників вагоноремонтного депо та інші мали широкий відгук на заводах, фабриках і в селах області. Тут мова може йти лише про окремі недоліки.
3	На сторінках газети відсутні матеріали, що висвітлюють життя Буковини.	Ми висвітлюємо життя в місті, селі, стан справ у промисловості, сільському господарстві, шкільні, культурні, театральні події. Можливо, їх було мало, бо у воєнний час мусили давати багато тих офіційних матеріалів, статус яких визначався як обов'язковий для публікації в усіх газетах: накази товариша Сталіна, зведення Радінформбюро, матеріали, в яких висвітлюється стан справ на фронтах Великої Вітчизняної війни, акти Надзвичайних комісій, постанови партії і уряду. Добре, коли б товариші, які перевіряли роботу редакції, вказали конкретно редакції, без яких матеріалів вона б могла обійтися з того, що було передано нам по радіо. Це було би предметно.
4	В газеті відсутні висококваліфіковані теоретичні статті на допомогу пропагандистам і агітаторам.	Під рубрикою «На допомогу агітаторам і пропагандистам» упродовж семи місяців ми подали 21 статтю, тобто по три статті щомісяця. В рішенні оргбюро ЦК ВКП(б) сказано, що наметам необхідно давати в місяць 3-4 статті. Отож, тут може йтися про тематику цих статей, їх зміст. Можна погодитися, що в нас майже не було статей з питань філософії та історії. Це пояснюється тим, що в області майже відсутня така автура, матеріали якої із цих питань можна було б давати без особливої апробації.
5	Газета понад міру передруковує матеріали із центральних газет.	Це просто неправда. Із 906 основних статей, опублікованих упродовж семи місяців, передруків із центральних газет було лише 61. В резолюції сказано, що за час від 1 червня по 15 серпня із надрукованих у газеті 450 матеріалів лише 148 – на місцеві теми; інші передруковані із центральних газет або прийняті по радіо. Не знаю, як товариші підраховували, однак наші підрахунки показують, що за цей час усього надруковано в газеті не 450, а 360 матеріалів, а на місцеві теми не 148, а 260, тобто абсолютна більшість.
6	Редакція не залучає до співробітництва партійний і радянський актив з міста і села, тому сторінки газети заповнюються матеріалами, написаними редакційними працівниками. На 148 уміщених статей на місцеві теми лише 44 написано позаштатною автурою.	Це вже зовсім неправда. Я вказував, що на місцеві теми вміщено не 148, а 260 кореспонденцій, з них за підписом посторонньої автури не 44, як указано в проекті резолюції, а 139, тобто більше половини. А якщо взяти за 7 місяців, то, як указано в довідці на ім'я секретаря обкому КП(б)У, із 906 вміщених статей – за підписом позаштатних авторів було 556, тобто більше половини.

7	Мова газети суха, бідна, в газеті багато граматичних помилок, неохайності та політичної неграмотності.	Я вважаю, що це огульне паплюження змісту газети. На підтвердження цього пункту резолюції наводиться лише два приклади. Стаття про Рєпіна передана по радіо і частково викривлена через великі перебої в ефірі (зрозуміло, що в цьому випадку вину з себе редакція не знімає). І другий приклад – стаття Лещева про створення буковинського ансамблю, де було пропущене слово «радянська». Ця помилка була помічена в перших числах і виправлена самою ж редакцією. Питається: які ж факти є ще в розпорядженні товаришів-перевіряльників, які б свідчили про політичні неграмотні статті, про безкультурність і неохайність? Мова тут може йти про те, що на початку своєї діяльності редакція, через те що коректорський цех був слабкий, малокваліфікований, газети допускала значну кількість коректорських помилок. Але потім їх ставало все менше і менше. Звісно, варто визнати, що окремі статті були сухі, можливо, мало думок у них. Але чи варто це відносити до всього комплекту підшивки за сім місяців? Мені здається, що ні.
8	Трудова дисципліна серед працівників редакції низька. Керівництво редакції не вимагає від співробітників чіткості в роботі і поліпшення якості матеріалів.	Доречно було б запитати: звідки це взяли перевіряльники? Я стверджую, що це вигадка. Я, як редактор, і мій заступник тов. Яценко весь час вимагаємо від працівників редакції строго дотримуватися трудової дисципліни і на виробничих нарадах-літучках вчимо людей як можна поліпшувати якість роботи. Тут мова може йти про недостатню вимогливість до окремих товаришів, про погану дисципліну серед окремих товаришів, але зовсім не про всю редакцію.
9	Причиною недоліків є недостатнє оперативне керівництво з боку відповідального реактора, який передовірив випуск газети своєму заступнику та іншим працівникам редакції.	Це вже зовсім пересмикнули товариші. Проти цього я категорично заперечую, бо в авторів цього проекту не знайдеться жодного факту, який би підтвердив цю частину резолюції. Я заявляю, що газетою займаюся в деталях: планування, читання матеріалів, верстка і т. д. Коли я в місті, а не у відрядженні, жодне число не виходить без мого вичитування, жодна стаття не друкується без моєї перевірки. Ведемо ми числа з моїм заступником через ніч. Літучками, які регулярно проводяться двічі в тиждень, як правило, керую я. Сам же даю завдання, перевіряю їх виконання. Навіщо ж треба було товаришам писати такі пункти? Чи не краще було б вказати редакторові конкретно, в чому його недоліки? Я, звичайно, від них не позбавлений, вони властиві мені в тій чи тій мірі, як і кожній людині.

Ось така різновекторність у підходах до справи прочитується з писаних різними людьми з різних багатосторінкових документів цієї архівної справи. І то лише констатуючої їх частини.

Втім найцікавіше і найсміливіше нас чекає в другій частині записки, де аналізуються пропозиції щодо проєкту резолюції рішення бюро обкому. Без перебільшення, це таки рідкісний випадок у практиці проведень засідань бюро обкому партії, коли номенклатурний працівник рівня редактора обласної газети, якого гостро критикує спеціально створена комісія, відважується підправити, вдосконалити, уточнити чи не всі пункти цієї резолюції. Ціль – не виправдання, не ухиляння від відповідальності,

не хизування достеменним розумінням і суті питання, і суті самого документа, а щире прагнення, щоб ця його частина відповідала правді та істині, щоб вона була конкретною, чіткою, лаконічною.

Вникнувши в суть цих відвертих думок і пропозицій, приходиш до висновку: доцільність таких смислових і редакторських правок, уточнень і змін у конкретиці постановки завдань редакції, які пропонував Л. Терещенко, не викликають найменшого сумніву.

На деяких із них варто зосередити увагу читача.

Ось як звучить у четвертому пункті проєкту резолюції така вказівка редакції: «Підібрати 70 чоловік авторів із партійного і радянського активу і з числа інтелігенції, які б співробітничали в газеті». У добре обізнаного із недавніми уроками партії в питанні партійного керівництва пресою комуніста Терещенка вже вривається терпець: «Це вже розверстка, яка свого часу засуджена рішенням ЦК ВКП(б) з питання про масову роботу газет із робсількорами. Не краще було б вказати редакції, щоб вона збільшила відсоток уміщуваних матеріалів позаштатної автури й більше працювала з робсількорами; вказати, що конференції читачів, районні наради редакторів стінгазет, бесіди з ними про якість стіннівок є лише початком тієї великої роботи, яку має проводити редакція обласної газети з робсількорами і працівниками низової преси» [7, с. 5].

Редактор пропонує відредагувати й пункт 6, у якому передбачено «просити відділ кадрів ЦК КП(б)У прислати для роботи в редакцію кандидатуру на посаду літредактора». Автори резолюції, стверджує редактор, настільки поверхово підійшли до цієї справи, що навіть не поцікавилися, яких саме працівників не вистачає в редакції. Адже він неодноразово інформував обком про сталі вакансії в редакції, які слід терміново заповнювати: відповідального секретаря, завідувача промислово-транспортним відділом, двох кваліфікованих працівників у відділ партійного життя; звісно, не завадять і нові літпрацівники.

Згідно із десятим пунктом, у резолюції мала бути прописана вказівка зменшити кількість вміщуваних на шпальтах газети матеріалів, що передавалися з Києва та Москви каналами радіо. Звісно, що за такою вказівкою стояло повне нерозуміння з боку товаришів, які готували це питання на бюро обкому, специфіки діяльності обласної газети. І це нерозуміння у делікатний спосіб пробує нейтралізувати редактор. Адже кожен, хто хоч трохи ознайомлений із журналістською працею, добре знає: коли ТАРС і РАТАУ передають обласним газетам матеріали, у більшості випадків вони обов'язкові для публікації. Особливо коли йдеться про так звані літерні матеріали – повідомлення Радінформбюро, дипломатичні документи та постанови партії і уряду. Ці матеріали слід було подавати відразу в номер, незалежно від обсягу, який вони займатимуть у завтрашньому випуску газети. Пояснення про те, що таких матеріалів забагато, чи що все число вже підготовлене до друку, в таких випадках ніким зверху не бралися до уваги.

Згідно з проєктом редакцію зобов'язували провести обласну нараду всіх редакторів стінгазет. У редактора на таку вказівку була інша, більш слушна, думка: наради редакторів стіннівок ефективніше буде організовувати в райцентрах області, куди зможуть приїхати більше місцевих активістів преси.

Обкомівська вказівка редакції підписувати свіже число до друку о восьмій вечора також свідчить про живучість партійного волюнтаризму, не підтвердженого знанням справи на місці, особливо в друкарні. Практика передачі офіційних матеріалів каналами ТАРС і РАТАУ зазвичай наприкінці дня засвідчила, що за таких умов друкарня не матиме можливості оперативно набрати, а редакція – опрацювати такі матеріали. Низка таких офіціозів могла б не потрапити в чергове число. Отож, реальнішим за цих обставин мав би бути крайній термін початку друкування газети о 22 годині – на дві години пізніше від пропонованого обкомом графіка. І в цій пропозиції редактор виходив не з особистої вигоди (здача до друку свіжого числа газети дала б можливість не призначати чергові бригади журналістів і коректорів у нічну зміну).

Редактор вважав за необхідне запропонувати й окремий пункт до резолютивної частини документа. На початку він послався на такий факт: за сім післявоєнних місяців від часу відновлення випуску газети відділ пропаганди і агітації обкому партії жодного разу не зробив огляду газети, жодного разу не зібрав працівників редакції. А варто було б побувати працівникам цього відділу і в редакції – на літучках, партзборах, виробничих нарадах, просто побесідувати з творчими працівниками, зрештою, перевірити роботу окремих відділів. Тому, на думку редактора, цей аспект реального, а не декларованого партійного керівництва обкомом партії своїм головним друкованим органом мав би бути в резолюції.

Про ненормальність стосунків обкому партії та редакції в ту пору свідчить і такий факт, який згадує в своєму поясненні редактор. У проєкті резолюції була вказівка про те, щоб редакція придбала собі бібліотеку. Справді, без такого підрозділу важко уявити ефективну роботу такого добре й постійно поінформованого штабу, яким має бути будь-яка редакція. Але ж із цього питання редактор декілька разів звертався до відділу пропаганди і агітації з проханням бодай допомогти придбати енциклопедичні, словникові видання, твори класиків марксизму-ленінізму. Невже незрозуміло, запитує автор пояснювальної, що за достатньої турботи про редакцію це просте питання могло б уже бути давно вирішене?

І останній штрих до редакторських пропозицій. Він багато в чому пояснює системну відсутність на шпальтах газети тих пропагандистських матеріалів, на відсутність або низьку якість яких так голосно акцентували московські автори довідки. А хто б у першу чергу мав би робити такі матеріали? – запитує редактор. Звісно, висококваліфіковані доповідачі, лектори, керівні працівники партійних та радянських органів. Але ж не писали. Незважаючи на неодноразові звернення до них керівництва редакції. Всі посилалися на перевантаженість поточною роботою.

Подані вище у формі таблиці витяги із «зауваг» редактора Л. Терещенка, як і його пропозиції щодо проєкту постанови засідання бюро обкому партії, потребують короткого коментаря.

За структурою, змістом, набором і стилем викладу аргументів це зовсім не нагадує записку-виправдання чи записку-покаяння. Це, швидше за все, виболений у душі, продуманий до дрібниць, підкріплений незаперечними

аргументами, підсилений переконливістю, підтверджений власними кваліфікаційними набутками текст. Не можуть не вражати короткі та категоричні твердження фактично на кожний критичний закид авторів закритих довідок: «це не зовсім так», «це просто неправда», «це вже зовсім неправда», «це вже зовсім пересмикування», «проти цього я категорично заперечую». Відважитися на таке за умов, коли авторами двох оглядів і проєкту постанови були вишколені у подібній справі ідеологічні працівники не останнього ешелону партійних кадрів, затверджені спеціальним рішенням московського ЦК партії (одна група) та київським ЦК партії (друга група), могла лише особистість високої професійної і моральної проби. Така особистість передусім сповідувала в професії сформовані життям принципи і не боялася втрачати – посади, доброго побуту, кар'єрного росту.

Саме таким постає із записки перший повоєнний редактор «Радянської Буковини» Л. Терещенко. Особа вольова, професійно досвідчена, небайдужа, небоязлива, переконана в своїй правоті. Це був сміливий вчинок досвідченого журналіста, справжнього лідера редакційного колективу.

З іншого боку постають у цій показовій історії партійні функціонери. І не лише працівники відділу пропаганди та агітації обкому партії, а й члени пропагандистських груп, з яких ЦК партії постійно формував та направляв на місця ті чи ті групи перевіряльників. Такі, здебільшого з учорашніх кухарок і часто з дипломами випускників коротких вечірніх курсів «інститутів марксизму-ленінізму», опинившись на гребені партійної кар'єри, вважали себе істиною в останній інстанції. Маючи брак ґрунтовних знань, елементарної культури, не будучи знайомими з азами практики діяльності преси, вони охоче бралися керувати нею, поправляти, давати вказівки, критикувати. І – карати. Такі не пробачали професіональних і порядних, сміливих і самодостатніх.

Вислід засідання бюро Чернівецького обкому партії, де обговорювалося питання про діяльність газети «Радянська Буковина» за перші сім місяців 1944 року, був передбачуваним. Редактора газети Л. Терещенка вирішено було замінити. Більш слухняним і менш сміливим.

Як московські ідеологи вчили чернівчан правильно висвітлювати в пресі політику партії

Офіційна Москва пильно стежила за тим, як партійно-радянська преса в західних областях України виконує поставлене перед нею ще їхнім вождем завдання колективного пропагандиста, агітатора й організатора життя на московський лад.

Компартійні ідеологи стали прискіпливіше аналізувати комплекти «Радянська Буковина» навесні 1945 року, коли саме в Москві було прийнято рішення проаналізувати роботу редакції головної газети однієї із наймолодших областей України – Чернівецької, приєднаної до складу радянської України в червні 1940 року, й дати їй оцінку на бюро обкому партії. Питання було настільки серйозним, що готувати його доручили не київським партійним функціонерам, а пропагандистській групі із числа московських учених та ідеологів, які незабаром приїхали до Чернівців.

Наприкінці жовтня того ж року на стіл першому секретареві Чернівецького

обкому партії був надісланий результат майже місячної роботи спеціальної пропагандистської групи, затвердженої Москвою.

Документ обсягом дев'ять сторінок машинопису виконаний російською мовою, підписаний керівником групи Бондарєвою (ім'я її в документах цієї справи не зазначено), має назву «Справка о работе газеты «Радянська Буковина» [10, с. 1–9].

Сказати, що тональність документа вийшла досить критичною – мало. Це була критика нищівна, розгромна, причому з усіх аспектів діяльності редакції – організаційного, проблемно-тематичного і, що найбільш болісно для колективу, ідеологічного.

Позитивним у цій довідці був лише перший абзац, та й то його зміст мав абстрактний характер: «Газета друкує пропагандистські матеріали, дає передові статті з найважливіших питань політичного і господарського життя області; публікує статті, в яких розповідається про нашу батьківщину, її славне минуле, про державних діячів, полководців, класиків літератури, мислителів і художників; останнім часом вміщуються значна кількість матеріалів пропагандистського й оперативного характеру до виборчої кампанії у Верховну Раду СРСР» [10, с. 3].

Далі йшла конкретика. Її тональність визначала така узагальнююча теза: «Газета «Радянська Буковина» все ще не сповна справляється зі своїми завданнями. Це виражається в тому, що в газеті допускаються помилки, неправильно висвітлюються деякі питання, публікуються статті декларативного характеру, тобто не наповнені конкретним змістом; бувають числа невдало сплановані з розміщенням матеріалів, допускаються друкарські помилки» [10].

Московські контролери передусім взялися аналізувати газетні публікації, які покликані були формувати світогляд буковинського читача. Йшлося про те, як пропагує нова газета краю комуністичну ідеологію, провідну роль більшовицької партії у справі соціалістичних перетворень в одній із наймолодших областей радянської України, що пише про дружбу братніх народів, в якій гегемоном виступав, звісно ж, старший, російський, брат.

Першою в довідці потрапила під вогонь критики стаття під заголовком «"Короткий курс ВКП(б)" – наукова історія більшовизму». Автор В. Ніколаєв розповідає про нове видання відомого в усьому СРСР підручника, створеного за схемою та головними ідеологічними постулатами самого товариша Сталіна. Стаття захвальна, закінчується закликом автора брати для читання цю книгу як настільну кожному – від студента до робітника. Втім одна, здавалося б, цілком безневинна, фраза в інтерпретації рецензентів все перевертала з ніг на голову. Йшлося про те, що радянська країна перемогла фашистів у роки Великої Вітчизняної війни завдяки тому, що під керівництвом партії більшовиків «був накреслений план розгрому фашистів» [10].

Мабуть, навіть під мікроскопом розглядаючи таку фразу, знайти в ній щось «крамольного» таки неможливо. Але тільки не для вишколених у високих партійних кабінетах ідеологів. «Це неправильне твердження», «це викривлення історичного факту!» – такі прямо убивчі фрази глобалізують надуману помилку, сигналізують владні органи про

некомпетентність не лише автора, а й редакції: мовляв, це фашисти мали такий план, це Німеччина напала на СРСР. Виходить, за логікою рецензентів, ніякого плану розгрому фашистів у радянського керівництва не було?

Ще одна ідеологічно шкідлива думка віднайдена в статті С. Співака «Декабристи», опублікованій із нагоди 120-ліття повстання декабристів. Вона в такому фрагменті тексту: «Багато офіцерів російської армії після розгрому Наполеона в 1812 році побували за кордоном, там на заході вони сприйняли конституційні ідеї. Повернувшись на батьківщину, молоді дворяни побачили свій багатомільйонний народ під жорстоким гнітом самодержавця та кріпаччини. Вони вирішили повалити ці порядки шляхом військового повстання. Але воно зазнало поразки» [11].

Так пояснив автор статті причини виникнення в Росії декабристського руху і з вірогідною долею правди так її розтлумачив. Слід бути особливо заангажованим на пошук чогось «смаженого» читачем, щоб знайти в цьому фрагменті тесту підстави для нещадної критики. Але ж знайшли! І знову категорична заява: «Це упереджене уявлення про повстання декабристів». Упередженість автора статті виявилася в тому, що він пов'язав причини повстання із впливом заходу на свідомість тогочасної російської інтелектуальної еліти, а не із «блискучою перемогою Росії у Вітчизняній війні 1812 року, яка дала величезний поштовх суспільному життю країни». Рецензенти звинуватили автора в тому, що він у своєму історичному екскурсі захопився показом позитивних реформ у Франції і свідомо зігнорував причини внутрішнього характеру, не показав читачам «міць і духовну силу російського народу».

Гостро розкритикувавши редакцію «Радянської Буковини» за невміння вести на рівні партійних вимог історичну тематику, автори довідки взялися розбиратися із тематикою сьогодення. І в цьому блоці нашукали немало «жуків», особливо під час аналізу передових статей.

Передова стаття в радянській пресі – це особливий жанр тоталітарної журналістики, якому радянські пропагандисти надавали великого значення. Зазвичай передові статті подавалися на відкритті першої шпальти розширеною колонкою, не мали підписів, отож, у них виражалася думка або самої редакції, або партійного органу, який видавав газету. Зазвичай авторами передових були головні редактори, завідувачі відділів або відповідальні працівники партійних комітетів. Теми обиралися відповідно до пам'ятних дат календаря, важливих рішень правлячої партії, гостроти поточного моменту соціалістичного будівництва.

Передова, що першою потрапила під прискіпливе око київських цензорів, називалася «Торжество радянського демократизму». Інформаційним приводом її появи в світ 12 грудня 1945 року стала восьма річниця від дня виборів до Верховної Ради СРСР, уперше здійснених на основі сталінської конституції. У ній, як зазвичай для таких публікацій, ішлося про роботу «народних обранців», їхню роль в усіх сферах суспільного життя, повторювалася активно експлуатована ідеологами з центру теза про «непорушний блок комуністів і безпартійних» як запоруку успішного соціалістичного будівництва.

Втім в оцінці очолюваної товаришкою Бондарєвою членів пропгрупи з

московського ЦК партії в цій статті також все не те і все не так.

Ось їхні головні тези політичного лікнепу для тогочасних журналістів :

– слід було говорити про депутатів не як про самих себе, а як про представників партії і провідників її політики;

– слід було підкреслити, що радянський народ 12 грудня 1937 року обрав кандидатів блоку комуністів і безпартійних, тим самим схваливши політику більшовицької партії і вручивши свою долю в руки партії і радянського уряду;

– слід було провести чітку лінію, що після минулих виборів проявився тісний зв'язок партії з народом;

– слід було показувати успіхи кандидатів не як їх особисті, а як досягнення представників партії, які невпинно втілюють її ідеї;

– слід було наголосити, що буковинці отримали нове життя і мають трудові досягнення завдяки невтомній турботі рідної партії і уряду;

– слід було назвати закони, які прийняла радянська влада між XI і XII сесіями для підвищення благополуччя радянських людей.

Подібні претензії були й до пропагандистської статті «День сталінської Конституції». Мовляв, стаття надзвичайно не конкретна, без прикладів і фактів. Втім з'ясувалося, що її чернівецькі журналісти не писали, а використали як офіційний матеріал, надісланий каналами прес-бюро ТАРС. Та на це цілком доречне виправдання редакція отримала інше звинувачення: редакція зробила неправильно, що вибрала для друку саме цю статтю із присланих каналами ТАРС. Ця призначалася для газет східних областей України, де читачі добре знайомі з нашою державною системою і досягненнями. «Публікація такої статті в Чернівецькій газеті, – зазначається в довідці, – недоцільна, оскільки тутешнє населення по-справжньому ще не знайоме із радянськими порядками, з нашими досягненнями» [10, с. 4].

Можна й далі перелічувати подібні безглузді вказівки із цієї аналітичної записки присланих ЦК партії з Москви ідеологічних контролерів. Неможливо лише уявити, як усю цю відірвану від реалій життя і вже остогидлу тим же трудящим масам від безкінечного її повторювання політичну тріскотню передбачити, щоб утиснути в рамки, скажімо, однієї передової чи пропагандистської статті. Важко уявити й редакційного працівника, який би мав особисті переконання писати саме про це, саме так. І фактично неможливо уявити будь-кого з авторів так званих пропагандистських статей, які б мали хист передбачати усі можливі й неможливі «міни загальмованої дії», які можуть вибухнути в тому чи тому газетному рядку під час прискіпливого читання явних догматиків комуністичної ідеології.

Як засвідчить подальша практика побутування на шпальтах центральних та місцевих газет пропагандистських статей такого штибу, читачів цього жанру радянської журналістики ставало все менше. Отож, ефективність таких вступів знижувалася до нуля.

Виходить, спеціальна пропагандистська група з Москви ініціювала своєю діяльністю «бурю у склянці води».

Втім справжня «буря» в цій записці містилася в другій її половині, та мало не оскаженіла в прагненні «накопати» побільше компромату на цю редакцію група взялася вивчати газетні публікації на теми, які для мешканців

західноукраїнських областей мали особливий підтекст, а у висвітленні місцевою пресою – особливу інтерпретацію. Йдеться про післявоєнну підпільну діяльність ОУН–УПА на теренах Галичини та Буковини й навішений на них радянською пропагандою ярлик «фашистських націоналістів».

Звісно, що тема ця була і складна, і «слизька» для висвітлення. Зважаючи на те, що вона мала бути постійно присутньою на газетних шпальтах тієї пори, але не маючи достатньо підготовлених кадрів, керівництво газети пішло простішим шляхом – практикувало передруки фейлетонів відомих авторів або ж апробовані вже статті з центральних видань, де йшлося про бандерівців і бандерівський рух. На думку редакції, цілковито підходили для цього твори Остапа Вишні.

Звинувачений у так званій контрреволюційній діяльності й навіть тероризмі (замах на П. Постишева), талановитий і вже загально визнаний в Україні журналіст і гуморист Павло Губенко (Вишня) був запроторений 1934 року на десять літ у сталінські табори ГУЛАГу. З тих таборів він був звільнений з відома самого товариша Сталіна. У Політбюро вирішили використати авторитет і талант популярного гумориста й сатирика в своїх цілях. Після виходу на волю для нього були організовані кілька службових відряджень недавно приєднаними теренами західноукраїнських областей. Влада чекала від письменника потрібних творів, які б реабілітували його звільнення. Так 1945 року досить великим накладом з'явилася в світ збірка гумористичних творів «Самостійна дірка», в якій, втім, про ОУН–УПА було написано так, що інтерпретувати те можна було по-різному.

Навряд чи знали про ці перипетії долі гумориста тодішні керівники «Радянської Буковини». Від них просто вимагали викривальних публікацій про ОУН–УПА. І коли їм на очі натрапила офіційно дозволена збірка Остапа Вишні – за темою, фактично замовленою владою, доречно скористалися з цього. Значний наклад цього видання якраз надійшов до книгарень. Упродовж одного місяця 1945 року в газеті опублікували аж три фейлетони Вишні – «Замерзає самостійність» (28 листопада), «Ще не вмерла ваша дірка» (11 грудня), «Самостійно вилуплюється» (22 грудня).

Здавалося б, мали похвалити за це. Втім із документа випливає, що і з такими нібито викривальними націоналістів творами Вишні в редакції вчинили невпопад. Особлива претензія до другого твору. Навівши цитату з фейлетону про уявні мандри невідомими дорогами Гітлера в Іраку, якого, за задумом автора, марно там шукати, бо він подався в Аравію, автори аналітичної записки резюмують: «Яку користь може принести такий фейлетон? Ніякої. Подібні фейлетони можуть лише популяризувати бандитів. Зазвичай фейлетон пишеться на тему, що має вагоме суспільне значення. Як свідчать дані, бандерівці не представляють якогось широкого суспільного руху, вони здійснюють терористичні акти й грабунки. Присвячувати цьому фейлетон немає підстав» [10].

Гострої критики зазнала і кореспонденція «В сільській хаті» (число від 19 грудня 1944 року). Тут записана розповідь однієї жінки старшого віку, яка убила бандерівця. У довгій розповіді про це рецензенти побачили… пропаганду газетою бандерівського руху. Аргументація цього звинувачення з погляду

сьогодення не витримує ніякої критики: «Скільки б разів у газеті не повторювали слово «бандерівець», від цього бандерівці не загинуть. Більше того, це їм буде на руку, бо це і є популяризація їхніх ідей» [10, с. 8].

Слідом за цією сентенцією – директивна, хоча й цілковито схоластична вказівка журналістам: боротьбу з націоналістами в пресі слід вести, але лише шляхом публікацій пропагандистських матеріалів; сильною і конкретною нашою агітацією відповідати на аргументи націоналістів, не приводячи їх доводів.

І насамкінець про те в документі московських рецензентів, що не викликає заперечень. Власне, цей недолік був властивий чи не для всієї тодішньої партійно-радянської преси: бравурна тональність більшості публікацій на виробничу тему, шапкопідкидання з нагоди трудових подвигів та перемог на всіляких трудових «фронтах» – тваринницькому, польовому, заводському, в час безкінечних «битв» – за урожай, із шкідниками рослин, з ледарями і дармоїдами, крадіями соціалістичної власності й носіями пережитків минулого тощо. От і на шпальтах «Радянської Буковини» трудові будні краю теж подавалися «з небувалим підйомом», «із нечуваною активністю». Саме такими епітетами супроводжувалися розповіді, які потрапили в записку, – про колектив пивзаводу (22 грудня), загальні збори комсомольців університету (14 грудня), висунення кандидатів до дільничних виборчих комісій (14 грудня) тощо.

Маніпуляція свідомістю трудящих посилилася після 1946 року

За період від січня по липень 1946 року бюро Чернівецького обкому КП(б)У тричі слухало питання про ідеологічну роботу газети «Радянська Буковина» [9].

На що зверталася увага?

14 січня – слухано звіт редактора т. Ципка про роботу газети. Бюро відзначило, що газета систематично і широко висвітлює питання підготовки до виборів у Верховну Раду. На живих конкретних прикладах газета пропагує ідеї радянського патріотизму, висвітлює роботу промисловості, транспорту і сільського господарства, мобілізує трудящих області на виконання важливих господарсько-політичних завдань.

Одночасно бюро обкому відзначило в роботі редакції низку істотних недоліків. В окремих пропагандистських статтях припускались політичні помилки, недостатньо використовувалися місцеві матеріали з життя області. В ряді передових статей газета не давала потрібного глибокого аналізу фактів, напрямку й орієнтування в роботі партійних, радянських і господарських організацій.

У документі наголошується на недостатньому висвітленні питань внутрішньопартійної роботи. Малося на увазі, що мало друкувалося статей з питань трудової дисципліни, стахановського руху та побутового обслуговування трудящих. Недостатньо працювали над залученням та вихованням авторського активу, внаслідок чого на сторінках газети мало виступало керівних працівників партійних, радянських і господарських організацій, спеціалістів, працівників науки і мистецтва.

У травні того року знову виноситься на засідання бюро обкому питання про зміст пропагандистських публікацій газети «Радянська Буковина. В рішенні – ті ж звинувачення, що і на попередніх засіданнях: припущені помилкові оцінки

і твердження важливих явищ господарського і культурного життя області.

Спробуємо збагнути цього разу суть претензій партійного начальства до журналістів обласної газети. Що ж насправді стояло за огульними звинуваченнями в цих поданих нижче витягах із рішення бюро?

«Помилкові настанови щодо організації праці в колгоспах»

У цій завуальованій фразі прочитується незгода партійного органу з низкою критичних матеріалів, у яких ідеться про невміння чи нездатність керівників колгоспів навести лад на полях та фермах або про небажання насильно околгосплених буковинців спільно працювати на один котел. Наяву – сталінське перевтілення ленінської вказівки про агітаційну функцію преси: замість популярної у 20–30-х роках «критикувати агітуючи», із середини 40-х ставало актуальнішим «агітувати не критикуючи». Від журналістів вимагали писати про буковинське село так, як до цього вже звикли працівники преси у Великій Україні: з незмінним лозунгом «жити стало краще, жити стало веселіше». Цьому сильно допомагала комедійна агітка кавалера п'яти орденів Леніна та низки таких же премій Олександра Корнійчука про колгоспне село «В степах України», що від 1941 року не сходила зі сцен українських театрів, зосібно і чернівецького.

«Неправильна оцінка перебігу весняної сівби в Новоселицькому районі»

З точки зору функцій журналістики в демократичному суспільстві ця фраза сприймається як дикунська, печерна. Адже покликання журналістики у цій справі – не «давати оцінку перебігу сівби», а зазвичай писати правду про те, що породжує це явище, якщо воно організоване зверху і з-під палки, якщо воно суперечить прадавнім традиціям праці на землі істинного її господаря, а не безправного, позбавленого права на цю землю, колгоспника. Отож, над словами цієї Езопової фрази про «неправильне трактування» прочитувалося таке: не можна було так відверто і гостро писати про зерно, яке пропадало на току; про згнилі кагати цукрового буряку, не вивезені через головотяпство бригадирів для переробки на цукровий завод; про негодоване стадо колгоспної череди через п'янство їздових тощо.

«Неправильна оцінка провідних акторів обласного театру»

Журналісти й тут мали оглядатися на партійні настанови, які вже були добре засвоєні їхніми колегами у Великій Україні: хвалити акторів, які грають позитивних героїв, гудити – негативні типажі; однозначно хвалити спектаклі російських авторів і на тему «віковічної дружби російського і українського народів», не «влізати» в історію козаччини, тему «контрреволюційної УНР» тощо.

Схоже, що ці та побідні уроки тоталітарної журналістики, судячи з лексики постанови бюро, все ще не могли засвоїти журналісти «Радянської Буковини».

З метою посилення контролю за діяльністю газети від червневого засідання бюро обкому починається така стала практика: щомісячно затверджувати плани роботи редакції. Впроваджувалася так звана воєнна тактика на упередження. Від редакції обком став вимагати перелік основних статей, рубрик, тематичних добірок, що планувалися до оприлюднення кожного наступного місяця. Їх щомісячно затверджували на бюро, нерідко із суттєвими корекціями.

Обком запровадив ще одне «сито», через яке пропускали здебільшого статті пропагандистського характеру, що вже були підготовлені до друку, – постійно діюча нарада викладачів вищих навчальних закладів області. В архівних документах можна знайти немало прикладів, коли на цьому етапі партійного контролю за діяльністю газети далекі від розуміння газетної справи обкомівські цензори перекроювали редакційні плани, вилучали в кошик немало заявлених статей.

Так, стаття викладача університету Сопільнюк (без ініціалів) на досить «слизьку» тему «Успіхи ленінсько-сталінської національної політики» була забракована. Вердикт: «не справився з поставленим завданням». Стаття ще одного викладача університету Горобець (без ініціалів) «Видатний буковинський вчений Євген Козак» також не побачила світ («неправильно висвітлювалася роль цього вченого»). Стаття Косарика (в довідці без назви) також залишилася, певне, в архівних теках («не вірно висвітлено ряд питань з історії минулого Буковини»).

Висновки

1. Після приєднання восьми західноукраїнських областей до складу радянської України у 1939, 1940 і 1945 роках центральний уряд СРСР у Москві розробив і запровадив чіткий порядок висвітлення на сторінках оперативно засновуваної місцевої партійно-радянської преси різних сфер життя краю з точки зору панівних на ту пору комуністичних наративів. Головна сутність їх зводилася до формування громадської думки щодо одностайної підтримки трудящими цих областей політики партії і радянської держави та обґрунтування сталінської тези «жити стало краще, жити стало веселіше». Запровадження цього порядку здійснювалося шляхом публікацій, підготовлених партійно-ідеологічними працівниками та викладачами катедр марксизму-ленінізму місцевих вишів, пропагандистських статей. Тематику, автуру, періодичність вміщення таких публікацій на шпальтах обласної та районної преси затверджували щоквартально на засіданнях бюро обкомів партії.

2. За змістом таких статей пильно стежили відповідальні працівники вищестоящих партійних, радянських органів, зокрема й відділи КДБ, МВС. Оперативно впроваджена система контролю за діяльністю місцевих газет включала: періодичні звіти редакторів газет на засіданнях обкомів партії; закриті огляди преси, які здійснювали спеціально створені за рішенням ЦК КП(б)У пропагандистські групи; обговорення таких оглядів на засіданні обкомів партії, часто з організаційними висновками (заміна головних редакторів); відкриті огляди місцевої преси, які періодично вміщувалися на шпальтах московської «Правды» та київських газет «Радянська Україна» і «Правда Украины». Рівень критики в закритих оглядах має огульний характер. Змістові акценти текстів авторів цих записок мають здебільшого менторський характер: «помилкові настанови», «неправильна оцінка…», «шкідливі підходи…», «слід було показати успіхи…», «слід було підкреслити роль партії…», «слід було наголосити, що буковинці мають нове щасливе життя завдяки невтомній турботі рідної партії і уряду» тощо.

3. Постійний партійний контроль за діяльністю засобів масової інформації,

покарання за партійною чи адміністративною лініями за будь-яку помилку, неточність чи неугодну владі інтерпретацію або тлумачення фактів породжувало серед творчих правників редакції, з одного боку, страх, невпевненість у завтрашньому дні, а з другого – угодовство, фальш у відкритих поглядах та ділових стосунках, бездумну підготовку до друку пропагандистських публікацій, матеріалів на догоду замовнику, а не правдивих. Попри те серед керівників тогочасних ЗМІ знаходилися особистості, для яких за всіх обставин важливішою була істина, правда, а не особиста вигода чи кон'юнктурна поведінка. Такі не погоджувалися із нав'язаною практикою фальшування дійсності. І таких звільняли з роботи. Часто із забороною працювати в пресі. У випадку з чернівецькою газетою «Радянська Буковина» таким виявився редактор Л. Терещенко.

4. Проаналізована на основі архівних документів періоду 1944–1956 років практика радянських ідеологів нав'язувати населенню власну, всуціль сфальшовану версію фактів і подій через пресу виглядає суголосною з реаліями новітньої російсько-української війни, зосібно на тимчасово окупованих Росією територіях сходу та півдня України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермаков Б. Ножницы небытия. Сергей Борисович Ингулов (1893–1938). *Учительская газета.* Москва, 2003. Ч. 51.

2. Ингулов С. К корню. *Правда.* Москва, 1923. № 98.

3. КПСС о средствах массовой информации и пропаганды. Москва: Изд-во политической литературы, 1987. 608 с.

4. Краткая справка о работе газеты «Радянська Буковина» со дня ее выхода (с 3 апреля 1944 г.) по 25 октября 1944 года. 5 с. Закритий огляд газети, здійснений пропагандистською групою ЦК КП(б)У з Києва. *Архів газети «Радянська Буковина». Папка «Редакция газеты «Радянська Буковина».* Черновцы. Личные дела уволенных сотрудников редакции. От А до Я.

5. Ленін В. З чого почати? Твори. Вид. 4-те. Київ, 1962. Т. 5. С. 10–11.

6. Ленін В. Партійна організація і партійна література. З чого почати? Твори. Вид. 4-те. Київ, 1962. Т. 10. С. 63–67.

7. Несколько замечаний к проекту резолюции по докладу о газете «Радянська Буковина». Службова записка-пояснення відповідального редактора Л. Терещенка до обкому партії. 7 с. Жовтень, 1944. *Архів газети «Радянська Буковина». Папка «Реакция газеты «Радянська Буковина».* Черновцы. Личные дела уволенных сотрудников редакции. От А до Я.

8. Ніколаєв В. «Короткий курс ВКП(б)» – наукова історія більшовизму. *Радянська Буковина*. 1945. 30 вересня.

9. Преса області і керівництво нею. Довідка Чернівецького обкому партії. 1946. 15 с. *Архів редакції газети «Радянська Буковина». Папка «Редакция газеты «Радянська Буковина».* Черновцы. Личные дела уволенных сотрудников редакции. От А до Я.

10. Справка о работе областной газеты «Радянська Буковина». Жовтень, 1945. 9 с. Закритий огляд газети, здійснений пропагандистською групою ЦК ВКП(б) з Москви. *Архів редакції газети «Радянська Буковина». Папка «Редакция газеты «Радянська Буковина».* Черновцы. Личные дела уволенных сотрудников редакции. От А до Я.

11. Співак С. Декабристи. *Радянська Буковина*. 1945. 26 грудня.

12. Сталін Й. Твори. Т. 5. Київ: Укрполітвидав, 1948. С. 277–278.

REFERENCES

1. YERMAKOV, B. (2003) The Scissors of Oblivion. Sergei Borisovich Ingulov (1893–1938). *The Teacher's Newspaper*. Moscow. Part 51. [in Rus.]

2. INGULOV, S. (1923). Back to the Root. *Pravda* (The Truth). Moscow, №98. [in Rus.]

3. *Communist Party of the Soviet Union about means of mass media and propaganda* (1987). Moscow: Publishing House of Political Literature. 608 p. [in Rus.]

4. A brief information on the work of the newspaper "Soviet Bukovina" from its first edition (April, 3, 1944) to October, 25, 1944. 5 p. Closed review of the newspaper by propaganda group of Central Committee of CPSU(b) from Kyiv. *Archive of the newspaper "Soviet Bukovyna". File "Editorial office of the newspaper "Soviet Bukovyna".* Chernivtsi. Personal files of ex-employees of editorial office. From A to Z. [in Rus.]

5. LENIN, V. (1962). *Where to Begin? The Essays*. 4th edition. Kyiv. Vol. 5. Pp. 10–11. [in Ukr.]

6. LENIN, V. (1962). *Party Organization and Party Literature. Where to Begin? The Essays.* 4th edition. Kyiv. Vol. 10. Pp. 63–67. [in Ukr.]

7. Some remarks to the draft resolution on the report on the newspaper "Soviet Bukovyna". A service explanatory note by Executive Editor L. Tereshchenko to regional party committee. 7 p. October, 1944. *Archive of the newspaper "Soviet Bukovyna". File "Editorial office of the newspaper "Soviet Bukovyna".* Chernivtsi. Personal files of ex-employees of editorial office. From A to Z. [in Rus.]

8. NIKOLAIEV, V. (1945). A Brief Course of the All-Union Communist Party (b) – Scientific History of Bolshevism. *Radianska Bukovyna* (Soviet Bukovyna). September, 30. [in Ukr]

9. The regional media and its management. A note of Chernivtsi regional party committee. 1946. 15 p. *Archive of the newspaper "Soviet Bukovyna". File "Editorial office of the newspaper "Soviet Bukovyna".* Chernivtsi. Personal files of ex-employees of editorial office. From A to Z. [in Ukr.]

10. Information on the work of regional newspaper "Soviet Bukovyna". October, 1945. 9 p. Closed review of the newspaper by propaganda group of Central Committee of CPSU (b) from Kyiv. *Archive of the newspaper "Soviet Bukovyna". File "Editorial office of the newspaper "Soviet Bukovyna".* Chernivtsi. Personal files of ex-employees of editorial office. From A to Z. [in Rus.]

11. SPIVAK, S. (1945). The Decembrists. *Radianska Bukovyna* (Soviet Bukovyna). December, 26. [in Ukr.]

12. STALIN, Y. (1948). *The Essays.* Vol. 5. Kyiv: Ukrpolitvydav. Pp. 277–278. [in Ukr]